

Prof. dr hab. Helena Słotwińska
Kierownik Katedry Katechetyki Integralnej
Instytut Teologii Pastoralnej i Katechetyki
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Recenzja rozprawy doktorskiej

Pani mgr Eweliny Wesolek, pt. „Znaczenie przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”.

Szczególnie cenna dla trwałości, spójności i funkcjonowania państwa, narodu, instytucji, społeczności, zbiorowości (również religijnych), rodziny oraz indywidualnego rozwoju ich członków, jest tradycja, czyli to wszystko, co dawne, trwałe, pożyteczne dla danej społeczności i z tej racji przekazywane z pokolenia na pokolenie. Szczególną wagę stanowi przekaz dziedzictwa kulturowego, które stanowią zarówno dobra materialne jak i niematerialne. Niniejszą tematykę podejmuje zwłaszcza socjolodzy, pedagodzy oraz teolodzy. Do grona tychże badaczy wpisuje się Pani mgr Ewelina Wesolek, rozprawą doktorską pt. „Znaczenie przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”, napisaną pod kierunkiem – znanego z licznych opracowań, cennych dla problematyki podjętej przez Doktorantkę - Pana dra hab. Piotra Petrykowskiego, prof. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, na Wydziale Filozofii i Nauk Społecznych, Instytutu Nauk Pedagogicznych (Toruń 2020).

1. Opis rozprawy

Rozprawa doktorska Pani mgr Eweliny Wesolek, pt. „Znaczenie przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”, liczy 261 stron wydruku komputerowego, wraz z bibliografią (s. 252-261). Opracowanie niniejsze tworzy: karta tytułowa, spis treści, wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie, bibliografia i aneks.

We Wstępie, Autorka wychodzi od podania czynników, które ją zainspirowały do podjęcia zagadnienia z zakresu przekonań magicznych, wyboru odpowiedniego tematu i obszaru badawczego. Następnie podkreśla charakter interdyscyplinarny swojego opracowania, zauważa, iż magia stanowi nieodłączny element życia człowieka, ważny element kultury, naszej przeszłości i terażniejszości, ma znaczenie społeczne i indywidualne. Wszystko to sprawia, iż podjęty temat – zdaniem Autorki – zasługuje na poznanie i jego zgłębienie. Następnie zapoznaje czytelnika z podstawami, na których opiera część teoretyczną swojej pracy, mówi o próbach dojścia do własnej definicji magii oraz wyjaśnia kilka pojęć jej pokrewnych (czary, zabobon, przesąd, wróżby, praktyki magiczne). Píše także, że w trzeciej części swej pracy opisała „podstawy metodologiczne i procedurę badań własnych, zaś w kolejnych rozdziałach rezultaty przeprowadzonych badań” (s. 5).

Pierwszy rozdział pracy Pani Eweliny Wesolek przedstawia dziedzictwo kulturowe, w świetle trzech jego składników: pojęcie kultury i jej cechy (1); dziedziczenie i dziedzictwo kulturowe, treść pojęcia i różne znaczenia (2) oraz koncepcja dziedzictwa kulturowego w ujęciu Stanisława Ossowskiego (3).

Wieloznaczne pojęcie kultury, zaprezentowano najpierw w sześciu ogólnych typach. Zdaniem Autorki, nie mogą one jednak stanowić podstawy do jej klasyfikacji, wobec tego zostały podane, tylko wybrane, jako bardziej miarodajne dla zrozumienia pojęcia kultury. Doktorantka wybrała - zaznaczając, że czyni to „na potrzeby niniejszej pracy” - definicję

kultury, socjologa, S. Ossowskiego, który określa kulturę „pewnym zespołem dyspozycji psychicznych przekazywanych w łonie danej zbiorowości przez kontakt społeczny i uzależnionych od całego systemu stosunków międzyludzkich” (s. 10).

Pani mgr Ewelina Wesołek przy omawianiu kategorii kultury – powołuje się na A. Kłoskowską – wyróżnia kulturę bytu, społeczną i symboliczną. A spośród trzech typów kultury symbolicznej: kulturę ludową, elitarną i popularną – jako „najbardziej istotny dla tej pracy” – wybiera typ kultury ludowej. I traktuje ją, „jako kulturę nieprofesjonalną, obecną w codziennym życiu ludzi” i nie odnosi „jej tylko do jednej grupy ludzi, ale do ogółu” (s. 13).

Po przybliżeniu pojęcia kultury, Autorka dokonała rozróżnienia między dziedziczeniem (przekaz jednostronny, gdy pokolenie młodsze uczy się od pokolenia starszego s. 14) i dziedzictwem (dziedzictwo to wielość materialnych i niematerialnych wartości, które pozostawiły poprzednie pokolenia). Doktorantka wykazała również, że dziedzictwo i tradycja to nie synonimy; dziedzictwo bowiem ma szersze znaczenie (pojęcie dobra kultury nie jest jednoznaczne z pojęciem dziedzictwo kulturowe, a pojęcie „zabytek” jest pojęciem węższym od pojęć: „dobra kultury” i „dziedzictwo kulturowe”).

Trzeci podrozdział pierwszego rozdziału, Pani mgr Wesołek poświęciła przybliżeniu koncepcji dziedzictwa kulturowego w ujęciu Stanisława Ossowskiego. I wyróżniła w tej koncepcji: 1) elementy składowe dziedzictwa kulturowego grupy społecznej, 2) istotę dziedzictwa kulturowego, którą stanowią pewne dyspozycje, czyli pewne sposoby reagowania na określone przedmioty; 3) korelat dziedzictwa kulturowego – wszelkie wytwory i przedmioty kulturowych postaw, 4) charakterystyczne cechy pozwalające poznać dany przedmiot, jako dziedzictwo kulturalne, np. książka, to: znajomość języka, umiejętność czytania, znajomość historii dziejów w niej przedstawionych itd., a także emocjonalne dyspozycje.

Rozdział drugi Doktorantka poświęciła zagadnieniu rodziny, którą ukazała w kontekście dziedzictwa kulturowego: jej funkcji więziotwórczych i kulturotwórczych (1), kapitału kulturowego (2), oraz transmisji kultury (3).

Mgr Ewelina Wesołek, najpierw (II-1) podkreśliła wielość definicji rodziny, następnie stwierdziła, że rodzinę współczesną można definiować poprzez podejście: strukturalne, funkcjonalne, uniwersalne (te trzy definicje kładą nacisk na instytucjonalny charakter rodziny oraz znaczącą rolę społeczeństwa w tym, co jest rodziną, a co nią nie jest) i inkluzyjne (otwarte, aspekt subiektywny, dowolny w określaniu co jest rodziną). Doktorantka w oparciu o zgromadzony materiał przyjmuje, że „rodzinę tworzą najbliższe jednostce osoby budujące unikalną przestrzeń miłości, w której ludzie obdarzają się nawzajem troską i opieką, posiadają własne unikatowe cechy oraz wypełniają pewne funkcje względem swoich członków i społeczności, w jakiej żyją. Członków rodziny spaja poczucie wspólnego pochodzenia oraz wspólnota tradycji rodzinnych” (s. 33).

Doktorantka powołując się (II-2) na K. Wałęcką-Matyja, wymienia następujące funkcje rodziny: prokreacyjne (uważa ją za sferę biologiczną), seksualne (zalicza do sfery społeczno-kulturowej, jako źródło przyjemności, a nie prokreacja), ekonomiczne, opiekuńcze, socjalizacyjne, edukacyjne emocjonalne i spójności (pomiędzy rodziną a społeczeństwem). Wiele z wymienionych funkcji rodzina już zatraciła, a obecnie najważniejszą – zdaniem Autorki – jest funkcja więziotwórcza oraz funkcja socjalizacyjna a szczególnie jej aspekt kulturotwórczy. W trzecim podrozdziale Pani Magister omawia zagadnienie „Kapitał kulturowy rodziny, a transmisja kultury” (II-3). Powołując się na L. Dyczewskiego, podaje, iż świat znaczeń, do którego rodzina wprowadza swoje dziecko, może być mniej lub bardziej bogaty, w zależności od grupy społecznej właściwej dla tejże rodziny oraz od posiadanego przez nią kapitału kulturowego.

Treścią trzeciego rozdziału jest zagadnienie dotyczące międzypokoleniowej transmisji kultury w rodzinie, obejmuje ono dwie kwestie: 1) „Socjalizacja i wychowanie – podstawowe

mechanizmy transmisji międzypokoleniowej” i 2) „Wybrane koncepcje transmisji kultury w rodzinie”.

Pani mgr Ewelina Wesolek rozpoczęła rozdział trzeci (III-1) od stwierdzenia, iż międzypokoleniowa transmisja kultury w rodzinie wiąże się ściśle z procesem socjalizacji i wychowania. Ponadto przybliżyła terminy: socjalizacji, inkulturacji oraz wychowania.

Opis wybranych koncepcji transmisji kultury w rodzinie (III-2), Autorka, rozpoczęła od przybliżania teorii dotyczącej transmisji kultur opracowanych przez kilku badaczy zainteresowanych niniejszym zagadnieniem. Transmisja kultury to przekazywanie terażniejszej generacji zasobów wiedzy, norm i wartości zebranych w przeszłości.

Wpływ na przekazywanie kultury z pokolenia na pokolenie mają wszystkie osoby dorosłe w otoczeniu dziecka; zainteresowanie dzieci determinowane jest zachowaniem innych dorosłych, ale przede wszystkim własną kulturą dziecięcą, wypracowaną w środowisku gier i zabaw dziecięcych.

Istnieją dwa sposoby transmisji spuścizny kulturowej: 1) oparty na bezpośredniej styczności ludzkiej; transmisja polega na przekazie mowy i innych dźwięków np. muzycznych; jest to odbiór wzrokowy i słuchowy (czynności i przedmioty); 2) transmisja ma charakter mechaniczny – przekaz następuje poprzez pismo, druk, nuty, obrazy i zdjęcia – styczność pośrednia bezosobowa; jako podstawę transmisji społecznej uważane jest wychowanie, wprowadzenie wychowanka w określony świat materialnych i niematerialnych wartości.

Rozdział czwarty pt. „Magia” (s. 51-98) tworzy dziesięć podrozdziałów ukazujących zagadnienie magii, które jest fundamentalne dla podjętej rozprawy doktorskiej.

Pani mgr E. Wesolek, rozpoczęła pierwszy podrozdział od przedstawienia rodowodu słowa „magia”, teorie dotyczące magii, jej ujęcia, koncepcje jej powstania i funkcjonowania, oraz jej krytykę (IV-1). Dalsze kwestie omawia w następującej kolejności: 2) Rodzaje i dziedziny magii; 3) Magia w społeczeństwie zorientowanym racjonalnie (w dzisiejszym świecie przekonania magiczne są nieustannie aktualne, ale pozostają w ukryciu); 4) Magia – fenomen współczesności; 5) Relacje magii z religią; 6) Przesąd, zabobon, powiara, nierządność; 7) Wróżbiarstwo (kategoria bardzo rozbudowana) stanowi formę komunikowania się z bogami; 8) Ludowy rytuał słowny – jest to akt, w którym kontakt człowieka ze sacrum zachodzi poprzez słowa; 9) Rytuał uzdrowicielski i zamówienia słowne – przekonanie, że choroby są skutkiem interwencji złych duchów, stąd leczenie polegało na wyrzucaniu ich z ludzkiego ciała; 10) Magiczny świat dziecka: przesady i zabobonne praktyki ukierunkowane na dziecko, pełniły funkcję wychowawczą; wiele przesądów i wierzeń ukazywało świat niepewny, obfitujący w groźące niebezpieczeństwa oraz mnóstwo złych istot co było rodzajem przestrogi. Pod koniec rozdziału IV, Pani mgr E. Wesolek podkreśla że „celem zaledwie pobieżnej analizy dokonanej w tej pracy jest zarysowanie niezwykle bogactwa i różnorodności omawianych tematów oraz dokonanie ogólnego opisu i mechanizmów działania” (s. 87).

Zbliżając się do końcowego efektu swoich osiągnięć w przygotowanej rozprawie doktorskiej, Autorka przedstawia w rozdziale piątym: „Założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych”. Przypomina najpierw: 1) cel pracy i uzasadnienie badań własnych (V-1); 2) problematykę (główny problem wyrażony w 6 pytaniach); 3) Strategię (jakościowa), typ i schemat badań (etnograficzny); 4) Teren badań: miasto Turek; 5) Charakterystyka populacji i dobór grupy badawczej (rodziny z miasta, posiadające dzieci - pozyskanie ich metodą kuli śniegowej; społeczność „małej skali”, sześć rodzin: 21 osób; zastosowany kod); 6) Organizacja i przebieg badań własnych: 6.1) Nawiązywanie i podtrzymywanie kontaktu (efekt halo, czyli potwierdzenie wcześniej przyjętych założeń, symetria kontaktu-lepsze podjęcie dialogu; 6.2) Podtrzymanie kontaktu; 6.3) Zakończenie rozmowy – po wyczerpaniu tematu; 6.4) Emocje badacza, strategia niekompetencji, technika

przesłuchania; dzienniczek z obserwacji; 7) Narzędzia – wywiad i obserwacja: 7.1) Wywiady – wywiad etnograficzny częściowo strukturalizowany (według przygotowanych dyspozycji do wywiadu); 7.2) Obserwacja; 7.3) Prace plastyczne – analiza stworzonych przez dzieci prac plastycznych.

Analizę badań własnych (Rozdział VI), Autorka zamieściła na stronach od 123 do 245 swojej pracy doktorskiej. Materiał badawczy pozwolił Pani mgr E. Wesolek skoncentrować wypowiedzi grupy badawczej wokół sześciu zagadnień wchodzących w zakres obszaru, który doskonale koresponduje z tematem rozprawy.

W ten sposób zasób wiedzy o „znaczeniu przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”, powiększa się o obszar badanego środowisko miasta Turek. A wchodzi w ten obszar następujące zagadnienia: 1) Doktorantka skrupulatnie opisała wszystkie czynności całego procesu badawczego (VI-1: *Analiza-procedura*). 2) *Postawa wobec magii jako przedmiotu dziedzictwa kulturowego*: 2.1) *Typologia magii*; 2.2) *Magia zapomniana i religijność ludowa*; 2.3) *Magia żywa i pamiętana*. 3) Przy badaniu *postaw rozmówców wobec praktyk magicznych*, Doktorantka zauważyła, iż słowne deklaracje i rzeczywiste postawy często się wykluczają (np. rodziny S: KSIII i KSII), stąd ważniejsze jest zestawianie krótkich obserwacji ze słownymi deklaracjami. 4) *Mechanizmy selekcji dziedzictwa kulturowego*, wg Autorki tworzą: a) wartość, b) potencjalność, c) lęk i nostalgia, jako główne źródło motywacji. 5) *Dziedziczenie przekonań magicznych*, mgr E. Wesolek, zaczyna omawiać od podania a) źródeł wierzeń i praktyk magicznych, b) następnie przybliży kwestię świadomości oraz woli dziedziczenia; ten proces może być uświadomiony lub nieświadomy, c) kwestię dziedziczenia jako przekazu podsystemów kultury w formie schematów myślowych, d) kwestię chronologia a dziedziczenie bezpośrednie i pośrednie. 6) Przybliżając *świat magiczny dawniej i dziś*, Doktorantka skupia swoją uwagę na – znanych jej rozmówcom - bohaterach magicznych, którymi są: Byliny i Wampir. 7) *Ludowa kosmowizja świata*, stanowi oparcie dla centralnego rdzenia analizy zgromadzonego przez Doktorantkę materiału. Z przeprowadzonych przez nią rozmów bowiem wyłania się świat, którym kierują niedostrzegalne reguły, a ludowa wizja rzeczywistości, stanowi fundament dla zbudowanych współczesnych „zabobonów”. Autorka rozprawy doktorskiej uporządkowała zebrany materiał w 23 obszarach: 1) *Oris exterior – orbis interior, narodziny matki*, 2) *Bo myszy naśle*, 3) *Zakaz szycia*, 4) *Zapatrzanie*, 5) *Nie patrzeć na te lampy*, 6) *Przekroczenie*, 7) *Zęby*, 8) *Śmierć*, 9) *Śmierć zapowiedziana*, 10) *To będzie*, 11) *Jego kroki skierowały się do szpitala*, 12) *I daje o sobie znać*, 13) *Przestrzeń – budowa domu*, 14) *Buty na stole*, 15) *Sól*, 16) *Lustro*, 17) *Nie przez próg*, 18) *Ludzie znaki*, 19) *Znaki z natury*, 20) *Praktyki magiczne*, 21) *Złe oko i magia Alkmeny*, 22) *Antropeion i jego funkcje ochronne*, 23) *Znachorzy, baby, wróże*.

W Zakończeniu swojego opracowania Pani mgr Ewelina Wesolek, przypomina, co było dla niej inspiracją do podjęcia badań nad magią, jako cechą dziedzictwa kulturowego oraz, co stanowiło inspirację teoretyczną, jaki był cel jej badań. Píše o potrójnej perspektywie spojrzenia na problematykę dziedzictwa kulturowego, o tym jaką zastosowała strategię, o miejscu gdzie wykonano badania, o ilości przebadanych rodzin (6) i ich członków (21). Przeprowadzone badania wykazały: 1) duże znaczenie dla funkcjonowania współczesnych rodzin przesądów i wierzeń o charakterze magicznym; 2) przyjmowane postawy wobec praktyk magicznych dzielą uczestników badań na trzy grupy: a) nieulegający przekonaniom magicznym: jedni negują istnienie magii, a drudzy nie negują, ale uważają ją jako opozycję do religii; b) nie stroniący od drobnych przesądów codziennych; c) stosują się do nakazów i zakazów magicznych; 3) możliwość na podstawie przeprowadzonych badań utworzenia typologii, w której magia przedstawiana jest jako: epitet, iluzja, wiedza prelogiczna, opozycja do religii, coś niesamowitego, niewytłumaczalnego; 4) elementy postrzegane jako nie magiczne przez respondentów: wszelkie elementy kultury tradycyjnej i

wierzeń przedchrześcijańskich, które z religią katolicką tworzą szeroko pojmowaną religijność ludową; 5) podział magii na magię żywą (ciągle praktykowana) i pamiętną, 6) dziedzictwo kulturowe charakteryzuje duża dynamika zmian, szczególnie wśród osób starszych, które wraz z wiekiem stają się coraz mniej przesądne; 7) proces dziedziczenia przekonań magicznych dokonuje się w oparciu o trzy główne źródła: krąg rodzinny, rówieśnicy, popkultura i massmedia; 8) proces przekazu przekonań magicznych w rodzinie występuje w dwóch płaszczyznach: a) przekaz nieświadomy; b) przekaz świadomy, który posiada dwa wymiary: pierwszy związany jest z uroczystościami religijnymi, a drugi dotyczy praktyk i wierzeń magicznych; 9) ludowa kosmowizja świata, uporządkowana według schematu: Orbis interior – Orbis exterior. Z dokonanej refleksji Autorki nad przyszłością i przeszłością przekonań magicznych, wynika, iż na przestrzeni trzech pokoleń widać pewne zubożenie repertuaru wierzeń i przekonań magicznych.

2. Wartość naukowa recenzowanej pracy doktorskiej

2.1. Aspekt formalny rozprawy

Pod względem formalnym recenzowana rozprawa spełnia najważniejsze wymagania stawiane pracom doktorskim. Pani mgr Ewelina Wesołek, dobrała właściwą bibliografię, która byłaby bardziej uporządkowana przez podzielenie jej według hierarchii wartości, a mianowicie: **I. Źródła (Dokumenty), II. Literatura przedmiotu, III. Literatura pomocnicza. IV. Czasopisma, V. Netnografia.** Recenzowane studium potwierdza dobre wykorzystanie wymienionych pozycji bibliograficznych.

Biorąc po uwagę strukturę rozprawy, którą – jak już wspomniano – tworzy: karta tytułowa, spis treści, wstęp, sześć rozdziałów, zakończenie, bibliografia i aneks, należy podkreślić, że została ona zbudowana prawidłowo. Wyjątek stanowi rozdział trzeci (w spisie treści: „Przekaz kultury”), idealnie pasujący do drugiego rozdziału. I wówczas stanowił by on w rozdziale drugim podrozdział czwarty, o nazwie, jaką ma on w tekście, a nie we spisie treści, czyli: 4. „Międzypokoleniowa transmisja kultury w rodzinie”; 4.1. Socjalizacja i wychowanie – podstawowe mechanizmy transmisji międzypokoleniowej; 4.2. Wybrane koncepcje transmisji kultury w rodzinie. Treść zarówno poszczególnych rozdziałów jak i paragrafów wyczerpują problemy ujęte w ich tematach.

We Wstępie, Autorka wystarczająco uzasadnia co ją skłoniło do podjęcia takiego właśnie tematu: jest on nie tylko interesujący, ale również znacząco przyczyni się do ogólnych badań odnoszących się do znaczenia przekonań magicznych w przekazie dziedzictwa kulturowego. Poszerzenie liczby respondentów (jest ich 21) dałoby Autorce prawo do nabrania większej pewności co do powszechności otrzymanych stwierdzeń, przekazanych przez respondentów.

Wstęp jest pewnym założeniem tego co będzie wykonane, a więc w sposób naturalny domaga się użycia czasu przyszłego. Natomiast Doktorantka z pasją posługuje się czasem przeszłym. Wszystkie elementy ze Wstępu, które przedstawiają określone czynności jako już dokonane powinny się znaleźć w Zakończeniu (np. Autorka pisze, że w trzeciej części swej pracy opisała „podstawy metodologiczne i procedurę badań własnych, zaś w kolejnych rozdziałach rezultaty przeprowadzonych badań” (s.5); to samo dotyczy dokonania podziału części empirycznej oraz oceny przeprowadzonych badań „przeprowadzone badania są bardzo ważne i cenne dla mnie...” (s. 5).

Wstęp byłby bardziej interesujący, a ponadto lepiej by informował o przygotowanej dysertacji, gdyby uwzględniał więcej elementów wymaganych we wstępach tego rodzaju prac naukowych np. jasno sprecyzowany cel pracy (*...jest to temat warty poznania i zgłębienia nie tylko dla moich rozmówców... ale również dla mnie bo mogłam uzmysłwić sobie jak mało zadaję pytań i jak mało wiem o kulturze, w której się wychowałam.?*; por. cel na str.100),

stan dotychczasowych badań nad podjętym zagadnieniem, zastosowane w pracy metody zarówno w części teoretycznej jak i empirycznej a także choćby ogólne informacje dotyczące badań (Autorka umieściła je dopiero w rozdziale 5 pt. „Założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych”).

Recenzowana dysertacja Pani mgr Eweliny Wesolek, przedstawia logicznie uporządkowaną całość. Po zapoznaniu Czytelnika z dziedzictwem kulturowym (Rozdział I), które stanowi – w świetle tematu dysertacji – najwyższą wartość, nieustannie ubogacaną, między innymi w międzypokoleniowym przekazie przekonań magicznych, Autorka przybliży rodzinę – podstawową komórkę społeczną jako główne środowisko międzypokoleniowej transmisji dziedzictwa kulturowego (Rozdział II). Rodziny także dotyczy treść rozdziału III, pt. Międzypokoleniowa transmisja kultury w rodzinie. Kolejny rozdział szeroko omawia magię (Rozdział IV). W ten sposób wszystkie elementy wchodzące w temat recenzowanej dysertacji, a mianowicie: dziedzictwo kulturowe, rodzina i magia, zostały prawidłowo zaprezentowane nie tylko w ciągu logicznym, ale i hierarchicznym.

Uzyskane wiadomości z części teoretycznej, prawidłowo ukierunkowane na główny problem badawczy, zawarty w temacie recenzowanej dysertacji, dostatecznie przygotowały Panią Doktorantkę, aby dokonać konfrontacji z materiałem uzyskanym z własnych badań naukowych (Rozdział V). A świadczą o tym doskonale rozbudowane, „założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych”, w których naczelnym miejscu zajmuje cel („poznanie, zrozumienie i opisanie znaczenia przekonań magicznych obecnych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”) i uzasadnienie badań własnych. Pozostałe podrozdziały wchodzące w skład rozdziału piątego pt. „Założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych” to: 2) problematyka badań własnych, 3) strategia, typ i schemat badań, 4) teren badań, 5) charakterystyka populacji i dobór grupy badawczej, 6) Organizacja i przebieg badań własnych, 7) Narzędzia – wywiad i obserwacja. Wszystkie wymienione podrozdziały zostały bardzo dokładnie a wręcz precyzyjnie opisane.

Doktorantka w swoich badaniach użyła właściwych narzędzi, jakimi były: wywiad i obserwacja. Zadawalające wyniki badań własnych (Rozdział VI) są najlepszym dowodem, iż założenia teoretyczne i metodologiczne badań były najpierw rzetelnie przygotowane a następnie prawidłowo zrealizowane. Dodatkowym atutem tego rozdziału a tym samym całej pracy, są cytowane autentyczne wypowiedzi respondentów, co w znaczący sposób uatrakcyjniło rozprawę i pokazało autentyczność przeprowadzonych badań.

W zakończeniu Doktorantka zamieściła elementy typowe dla zakończenia, a zwłaszcza: źródła inspiracji do podjęcia tego rodzaju badań, cel jaki chciała osiągnąć, problematykę dziedzictwa kulturowego, strategię w postępowaniu badawczym, a w końcu cały szereg osiągnięć z przeprowadzonych badań, między innymi: postawy wobec magii jako przedmiot dziedzictwa kulturowego, mechanizmy selekcji dziedzictwa kulturowego oraz ludową kosmowizję świata.

W całej rozprawie zauważa się poprawne wnioskowanie. Autorka wypowiada się pod względem stylistycznym językiem dość poprawnym, ale mimo to nie ustrzegła się wielu błędów stylistycznych i gramatycznych.

2.2. Aspekt merytoryczny rozprawy

Główny problem podjęty przez Panią mgr Ewelinę Wesolek, w recenzowanej dysertacji, został zamknięty w pytaniu dotyczącym: znaczenia dla współczesnych rodzin przekonań magicznych obecnych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego. To zaś pytanie prowadzi do pytań szczegółowych, a mianowicie: a) Jakie przekonania magiczne podlegają dziedziczeniu kulturowemu; b) Jak w aspekcie przedmiotowym i podmiotowym wygląda dynamika zmian przekonań magicznych na przestrzeni pokoleń w życiu badanych rodzin; c) Jaka rolę współcześnie pełnią przekonania

magiczne; d) Jak współcześnie wygląda proces transmisji przekonań magicznych; e) Jaki jest stosunek badanych osób do przekonań magicznych.

Przygotowaniem do badań Pani mgr E. Wesolek była część teoretyczna recenzowanej rozprawy doktorskiej (rozdziały I – V), wprowadzając Autorkę do trzech kluczowych dla niej obszarów wiedzy, z zakresu: **A) dziedzictwa kulturowego** (Rozdział I); **B) rodziny** (Rozdział II – 1. Rodzina w kontekście dziedzictwa kulturowego; II-2. Funkcje więziotwórcze i kulturotwórcze rodziny; II-3. Kapitał kulturowy rodziny, a transmisja kultury; Rozdział III: Międzypokoleniowa transmisja kultury w rodzinie); **C) magii** (Rozdział IV). Dokładna prezentacja wszystkich rozdziałów, znajduje się w szeroko rozwiniętej części opisowej recenzowanej rozprawy i tam należy szukać potwierdzeń w zasygnalizowanych tylko poniżej zagadnieniach.

Zdecydowanie trzeba podkreślić, iż Doktorantka budując trzy odpowiednie obszary wiedzy, wypełniła je materiałem zaczerpniętym od prawdziwych autorytetów naukowych. Będąc pod wrażeniem książki Stanisława Ossowskiego „Więź społeczna i dziedzictwo krwi”, która stała się jedną z inspiracji do realizacji pracy doktorskiej, przejęła od tegoż socjologa definicję kultury oraz definicję dziedzictwa kulturalnego, wraz z rozbudowaniem różnych kwestii, wchodzących w obszar tegoż dziedzictwa kulturowego (obszar A).

Obszar rodziny (obszar B) został wypełniony całkowicie w kontekście dziedzictwa kulturowego i jego międzypokoleniowej transmisji, o czym doskonale świadczą już same tematy trzech podrozdziałów w rozdziale drugim oraz cały rozdział trzeci. Mgr Ewelina Wesolek wymienia wiele definicji rodziny, zaznacza, iż rodzinę można definiować przez podejście strukturalne, funkcjonalne, inkluzyjne i uniwersalne, powołuje się na Stanisława Ossowskiego. I w związku z wykorzystanym materiałem decyduje się na przyjęcie swojej definicji. Wielka szkoda, że podany kapitał kulturowy rodziny nie jest pełny, gdyż zabrakło w nim wartości religijnych i moralnych, które nie tylko stanowią od wieków i stanowią nadal natchnienie dla ludzi kultury, ale także mają dla samej kultury fundamentalne znaczenie, a rodzinie nadają spójność i nierozzerwalność (II-3). Doktorantka zauważa, iż rodzina jest nie tylko podstawową komórką społeczną, ale także podstawowym nośnikiem kultury, jej pamięci i ludzkiej tożsamości; w rodzinie dokonuje się międzypokoleniowa transmisja kultury, nierozzerwalnie związana z procesem socjalizacji, wychowania i dyfuzji kulturowej; podaje sposoby transmisji w obrębie kultury tradycyjnej; podkreśla znaczenie autorytetów.

Najwięcej uwagi Pani mgr E. Wesolek poświęciła magii (obszar C), gdyż jak stwierdza we Wstępie do swej dysertacji: „Bezpośrednią inspiracją do podjęcia tematyki dotyczącej przekonań magicznych była bezpośrednia obserwacja zachowań ludzkich, począwszy od drobnych gestów magicznych, jak trzykrotne przeżegnanie się przed egzaminem (...) aż do... szukania pomocy u świeckich egzorcystów” (s. 4). Przybliżając zagadnienie magii, rozpoczyna od jej korzeni i dochodzi aż do czasów współczesnych; zauważa ekspansję chrześcijaństwa jako zagrożenie dla magii i jej degradację. Autorka poprawnie ocenia i przyjmuje jako swoje rozumowanie, różnicę między magią a religią. Zna stosunek do magii Pisma Świętego Starego i Nowego Testamentu oraz naukę Kościoła Katolickiego dotyczącą magii. Podaje, iż zamiennie będzie używać słowo „przesąd” i „zabobon”. Omawia przesady, zabobony, powiarę (bałwochwalstwo, zabobon), nierządność, wróżbiarstwo (Autorka wymienia różne rodzaje wróżb, ich klasyfikację, typy), ludowy rytuał słowny (zaklinanie, zażegnywanie, odczynianie), rytuał uzdrowicielski oraz magiczny świat dziecka. Omawiane zagadnienia Doktorantka potraktowała bardzo poważnie i wyczerpująco w oparciu o fachową literaturę, co potwierdza już rozpiętość tekstu na 47 stronach.

Z równie wielką sumiennością i profesjonalizmem Doktorantka podeszła do ostatniego rozdziału teoretycznego „Założenia teoretyczne i metodologiczne badań własnych” (Rozdz. V). Pani mgr E. Wesolek zaprezentowała w nim siedem kwestii (na 23 stronach, s. 99-122), o czym w recenzji już zostało wcześniej wspomniane w aspekcie formalnym.

Ostatnią czynnością w pisaniu pracy doktorskiej jest analiza zgromadzonego materiału podczas prowadzenia badań własnych. Ta analiza dokonana przez mgr E. Wesolek stanowiła proces systematycznego organizowania zebranego materiału, a zaczęła się już w momencie planowania procesu badawczego, a zwłaszcza podczas prowadzenia wywiadów. Dla zgromadzonego materiału badawczego, pierwszą ważną częścią było odczytanie go przez Doktorantkę wraz z konfrontacją z jego nagraniem i naniesienie odpowiednich uwag. Po „przygotowaniu” wydrukowanych tekstów nastąpił kolejny etap – redukcja danych (wykreślenie wypowiedzi pobocznych, wskazówek żartobliwych). Podczas kolejnego czytania przeprowadzająca badania zawężyła obszar stosownie do problemu badawczego. W ten sposób powstały pierwsze kody robocze (kody opisowe – intuicyjne: transmisja/przekaz, przesąd zabobon, czary, magia, źródła, od kogo, komu, stosunek pozytywny, negatywny itp.). Ponadto Autorka wyróżniała w tekstach rozbieżności między deklaracją ustną a zachowaniem. Transkrypcje były odczytywane wielokrotnie, co sprawiało, że kody opisowe stawały się coraz dokładniejsze i zaczęły pojawiać się kategorie i kody analityczne. Pojawiły się też kody z literatury przedmiotu (np. kluczowe wątki), ponieważ wywiad miał charakter częściowo strukturalizowany. Kodowanie otwarte zaś odnosiło się do rodzajów wróżb i przesądów, wymienianych przez badanych. Kodowanie było procesem ponawianym.

Przygotowany materiał Autorka poddała reprezentacji danych w postaci matryc, map, sieci. Utworzenie mapy kontekstowej ułatwiło jej zobrazowanie informacji odnoszących się do całokształtu badania. Prowadząca badania wykorzystywała jeszcze połączenie matrycy i sieci przyczynowej. Ostatnim etapem było wyprowadzenie wniosków oraz ich weryfikacja. W trakcie pracy z danymi Doktorantka wiele razy cofała się, powracając do kodowania czy uzupełniania matrycy, korzystała zaś z metody „ad hoc” (generowanie sensów w sposób doraźny, poprzez zestawienie różnych technik i podejść). Zastosowała podejście eklektyczne, które wykorzystuje zdroworozsądkowe podejście do tekstu oraz miała do dyspozycji 13 taktyk M.B. Miles’a i A.M. Huberman’a wydobywania sensu z materiału.

Przeprowadzana analiza pozwoliła Pani mgr E. Wesolek odkryć typologię, prawidłowości, elementy nietypowe, kontrasty; aspekty przekonań magicznych; zawęzić przykłady odnalezione w innych źródłach historycznych i opracowaniach etnologicznych do badanego terenu; ujawnić kanon kulturowy mieszkańców Turku; zestawić kolejne fazy rozwojowe badanej kultury, co pozwoliło określić, w jaki sposób badane przekonania magiczne oraz stosunek do nich uległy zmianie, względnie stanowiły opór. Ponadto, Doktorantka podkreśla duże znaczenie polifonicznego uchwycenia niejednokrotnie odmiennych głosów i stanowisk.

Realizacja takich założeń teoretycznych i metodologicznych badań własnych przez Panią mgr E. Wesolek, daje gwarancję na wiarygodność i uczciwość podanych wyników badań własnych, którymi są ważne dla przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego osiągnięcia skoncentrowane wokół magii.

3. Niedociągnięcia i problemy dyskusyjne

Rozprawa doktorska Pani mgr Eweliny Wesolek świadczy, że jej Autorka w sposób sumienny podeszła do rozwiązania zasadniczego problemu swoich badań. Są jednak pewne niedociągnięcia, a nawet błędy, jak np.

1/ „trzykrotne przeżegnanie się przed egzaminem” (s.4) nie jest czynnością magiczną, jak twierdzi Pani mgr E. Wesolek; jest to czynność religijna, gdyż o wartości czynności religijnej nie świadczy sam znak, ale wypełniająca ten znak duchowa treść, która jest niedostrzegalna, i wobec tego nie można o jej wartości podejmować pochopnych decyzji. Jeżeli ktoś wierzy, że Bóg może go bardziej oświecić na egzaminie i ten materiał, który przygotował przekaże jasno

i zrozumiale, to przeżeganie się przed egzaminem nie jest czynnością magiczną, ale prośbą skierowaną do Boga o oświecenie umysłu.

2/ Pani mgr E. Wesolek pisze: „Kościół dopuszcza pewne ustępstwa jeżeli chodzi o obecność magii w życiu, szczególnie w kwestii religijności ludowej. Część z elementów poświęconych w kościele, takich jak woda święcona, świece gromniczne, palemki wielkanocne, czy zioła, stanowi rekwizyt duchowej dewocji”. Kościół wierzy i naucza, że woda była, jak i cały świat stworzona przez Boga, a Duch Święty w czasie stwarzania świata, unosił się nad wodami (Rdz 1,2), uświęcając wodę. Czyli woda to dar Boży, to „sacrum”, a nie „profanum”, to coś świętego. W Starym Testamencie woda służyła do rytualnych obmyć, które dawały człowiekowi legalną czystość. Kościół ma ogromny szacunek dla wody, uważając ją za dar Boży, podkreśla to w sakramencie chrztu i przy różnych poświęceniach. Woda była i jest przedmiotem religijnym, a w magii znalazła zastosowanie dużo później.

3/ Omawiając kwestię „Dynamiczny charakter dziedzictwa” (3.2) Doktoranta weszła na niepewny grunt. Uzupełniając wypowiedzi Stanisława Ostrowskiego, powołuje się na G. J. Ashwortha, który podkreśla, „jak błędne jest założenie, że dziedzictwo jest przejawem wartości uniwersalnych i niezmiennych” oraz tenże Autor w innej pracy dodaje, że: „dziedzictwo jest tworem wynikającym ze współczesnych potrzeb i upodobań. Podobnie jak w przypadku całej kultury, dziedzictwo – jako kulturowe dzieło terażniejszości – powstaje pod wpływem mody: <kolejne terażniejszości nieustannie wymyślają nowe przeszłości, aby zaspokoić zmieniające się potrzeby odbiorców>” (s. 25). Są to półprawdy, które fałszują obraz dziedzictwa: dziedzictwo kulturowe bowiem tworzą zarówno wartości materialne jak i niematerialne, czyli także wartości uniwersalne i niezmiennie (prawda, dobro, piękno; godność osoby ludzkiej, pokój); nie stanowią one wprawdzie całości dziedzictwa, ale nie można mówić o dziedzictwie bez ich obecności w nim. Poza tym do dziedzictwa kulturowego chrześcijan należy, np.: Objawienie Boże: Pismo Święte i Tradycja; życie wieczne człowieka, odkupienie, zbawienie, a przede wszystkim sam Jezus Chrystus, od którego chrześcijanie biorą swoją nazwę, itp.

4/ Spis treści znacząco odbiega od tytułów zawartych w tekście rozprawy np.:

- Rozdz. 2.1 - s. 2: Rodzina w kontekście...; s. 29 – 2.1: Rodzina wobec;
- Rozdz. 3 - s. 2: Przekaz kultury; s. 41 – rozdz. 3: Międzypokoleniowa transmisja kultury w rodzinie;
- Rozdz. 4.1 - s. 2: Pojęcie magii – koncepcje i problemy; s. 51 - 4.1: Magia jako obszar zainteresowań badawczych;
- Rozdz. 4.4 - s. 2: Magia w społeczeństwie zorientowanym racjonalnie; s. 63 - 4.4: Magia – fenomen współczesności;
- Rozdz. 6 - s. 2: Wyniki badań własnych; s. 107 – rozdz. 6: Organizacja i przebieg badań własnych;
- Rozdz. 6.1 - s. 2: Analiza i procedura; s. 107: 6.1. Przebieg badań i problemy etyczne, a na s. 109: znowu 6.1. Nawiazanie i podtrzymanie kontaktu,
- ponadto wykaz stron w spisie treści, nie pokrywa się ze stronami w opracowaniu.

5/ Brak wprowadzeń do rozdziałów oraz ich podsumowań,

6/ Bardzo duża ilość błędów w przypisach dolnych jak i w zapisie bibliograficznym np.:

- błąd informacji o cytowaniu z tzw. „drugiej reki” (cyt. za) podaje innego autora w tekście innego w przypisie (np. przyp. 10 s. 7; przyp. 16 s. 8),
- w bibliografii znajdują się pozycje przeniesione wprost z przypisu (np. s. 255 Kłosowska A. Socjologia kultury...; s. 256 Mieszczak S. Cześć świętych...),
- powtórzenia tych samych pozycji w bibliografii (np. s. 255 Kłosowska A. Socjologia kultury...x2)
- występują także braki w rocznikach, tomach, stronach.

7) Do mniej istotnych uchybień należą błędy wynikające z braku właściwej korekty i adiustacji tekstu, np.

- Brak w wyrazach wszystkich liter, np.:

s. 4:: pedagogiczne – pedagogicznego;

- Błędy stylistyczne i gramatyczne, np.:

s. 4: „.....próbowałam zdefiniować własną definicję magii”

4. Wniosek końcowy

Pani mgr Ewelina Wesolek podejmując temat rozprawy doktorskiej dotyczący **znaczenia przekonań magicznych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego**, wyznaczyła sobie tym samym teoretyczno-empiryczny charakter swojej dysertacji. Recenzowana praca potwierdza, że zamierzony cel, jakim było „poznanie, zrozumienie i opisanie znaczenia przekonań magicznych obecnych w międzypokoleniowym przekazie dziedzictwa kulturowego”, został osiągnięty.

Należy podkreślić, że recenzowana rozprawa, od strony merytorycznej, powstała dzięki solidnej pracy jej Autorki i stoi na odpowiednim poziomie naukowym. Brak odpowiedniej korekty i adiustacji tekstu, a tym samym walor estetyczny pracy pozostawiają wiele do życzenia. Spełnia ona jednak warunki, jakie stawia się pracom doktorskim.

Rozpatrując problem zasadniczy, Autorka niniejszej rozprawy wykazała się umiejętnością właściwego podchodzenia do problemów naukowych, a także solidnością i kompetencją w swojej dziedzinie badawczej. Dlatego stawiam wniosek o dopuszczenie Pani mgr Eweliny Wesolek do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

Lublin, 15.08.2020 r.

.....*Helena Gutwirth*.....